

In het onlangs verschenen rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid met betrekking tot het mediabeleid wordt veel aandacht besteed aan de ontwikkeling op het gebied van de hardware en de mogelijke maatschappelijke, met name economische gevolgen daarvan. In mindere mate wordt aandacht besteed aan de sociaal-culturele aspecten van de opkomst van wat de 'nieuwe media' worden genoemd. Het gaat dan om wat door middel van de toegenomen mogelijkheden van de media aan de consument wordt aangeboden: de software. Bij een beoordeling van de mogelijke gevolgen, met name waar het televisie(video) betreft wordt veel betekenis gehecht aan de 'Cultural Indicator'-theorie van Gerbner en het onderzoek op basis daarvan. In het hiernavolgende wordt op deze theorie ingegaan en worden de belangrijkste resultaten van dit onderzoek zoals verricht aan het Instituut voor Massacommunicatie te Nijmegen gerapporteerd.

cultural indicators :

een onderzoek naar de betekenis van televisie- dramaprogramma's voor de opvattingen van kijkers over de maatschappij

harry bouwman

Binnen de communicatiewetenschap introduceerde Gerbner in 1969 het begrip "Cultural Indicators" (1). Deze indicatoren vormen een aanvulling op economische en sociale indicatoren en zijn gericht op het - op betrouwbare wijze - kwantificeren van kenmerken van culturele uitingsvormen. Gerbner besteedt daarbij voornamelijk aandacht aan dat deel van de cultuur, dat naar zijn inzien een dominante plaats in de huidige samenleving inneemt. Vroeger waren dat de verhalen met al hun expliciete en impliciete waarden en normen, die van generatie op generatie werden overgeleverd. In het huidige elektronisch-technologische tijdperk is deze 'story-telling'-functie in de westerse geïndustrialiseerde samenlevingen, met name in de Verenigde Staten, door de televisie en in het bijzonder door televisiedrama overgenomen.

Binnen de verhalen, zoals die voor de televisie worden geproduceerd, speelt geweld bij het illustreren van waarden en normen een belangrijke rol. Geweld is dan ook een centraal element in de stereotype televisierealiteit. Deze stereotype televisiewerkelijkheid is in haar totaliteit uiteindelijk te herleiden tot middenklasse-ideologieën over de sociale realiteit, maar dan in hun meest pregnante vormen. Het gaat tenslotte om een realiteit die voor de meeste kijkers aanvaardbaar en begrijpelijk moet zijn. Doet de sociale realiteit zich veelal onduidelijk en verwarrend voor, de televisiewerkelijkheid is in

haar essentie bijzonder helder: het goede zegeviert, het slechte gaat ten onder. Deze televisiewerkelijkheid beïnvloedt de kijkers, volgens Gerbner. Zeker in het geval van zware kijkers, die in vergelijking met lichte kijkers meer met de televisiewerkelijkheid worden geconfronteerd dan met de gewone werkelijkheid.

Gerbner toonde dit ook in het onderzoek aan. Zware kijkers hebben in vergelijking met lichte kijkers opvattingen die sterker overeenkomen met de televisiewerkelijkheid dan met de sociale werkelijkheid. Gerbners onderzoek bestaat uit twee delen, namelijk een inhoudsanalyse van televisiedramaprogramma's en een cultivatieanalyse, een onderzoek naar de uitwerking van deze programma's op televisiekijkers.

In wat volgt zullen we allereerst verder ingaan op Gerbners theorie en onderzoek. Vervolgens zullen we de resultaten van het Nederlandse replicatieonderzoek behandelen, waarbij zowel de inhoudsanalyse van Prime Time televisiedrama en kinder dramaprogramma's, als de cultivatieanalyse aan de orde komen.

Gerbners cultivatietheorie

Gerbners theorie is binnen de theorieën over de werking van de massamedia onder de noemer "Return to the concept of the powerful massmedia" te brengen. De media wordt dan een zekere invloed toegekend. Toch mogen deze benaderingen niet herleid worden tot de simpele stimu-

lusresponschema's zoals die in het verleden gehanteerd werden. Het gaat bij deze benaderingen meer om de 'maatschappelijke' invloed van de media en niet om de vraag of de boodschap overkomt. In die zin zijn Gerbners opvattingen vergelijkbaar met die van Adorno of Althusser. Noemt de laatste de media als een van de ideologische staatsapparaten, Gerbner concentreert zich op deze ideologische functie en toont deze door onderzoek aan.

Televisie (2) is volgens Gerbner bepalend voor de symbolische omgeving waarin de mensen leven; zij brengt beelden, ideeën en opvattingen over de maatschappelijke werkelijkheid voort. In deze televisiewerkelijkheid, en met name in de pseudo-realiteit van voor de televisie geproduceerde dramaprogramma's, komen middenklasse ideologieën als dominant naar voren. Als instrument van de gevestigde maatschappelijke orde is televisie primair gericht op het in-stand-houden, in plaats van veranderen van traditionele opvattingen en gedrag. Het gaat om het verspreiden van en het vasthouden aan stabiele sociale patronen, niet om het cultiveren van veranderingen, maar juist om weerstanden daartegen. Televisie, als systeem van programma's waarin steeds weer hetzelfde wordt geboden, is een medium dat bijdraagt tot het socialiseren van mensen in gestandaardiseerde rollen en gedrag.

Televisiegeweld illustreert hierin op de meest expliciete wijze de maatschappe-

lijke normen, de doelstellingen die men behoort na te streven en de middelen die men dient te gebruiken om die te realiseren, geeft aan wie een 'winner' of een 'loser' is, toont de risico's van het leven en de prijs die men betaalt voor het overschrijden van maatschappelijke regels. Het 'effect' van televisiedramaprogramma's bestaat niet uit 'gedragsverandering', maar uit de wijze waarop maatschappelijke gebeurtenissen door kijkers geïnterpreteerd worden in termen van de televisierealiteit. Om het verschil met de directe, op de persoon gerichte communicatie-effecten duidelijk te maken, hanteert Gerbner in deze context het begrip cultivatie. Het gaat bij cultivatie om subtiele verschijnselen waar men min of meer weerloos aan onderworpen is. Om deze 'theorie' te onderzoeken vericht Gerbner een inhoudsanalyse om een beschrijving van de televisiewerkelijkheid te krijgen. Daarbij richt hij zich op de constante kenmerken van de dramaprogramma's die zo direct mogelijk en zonder al te veel problemen te meten zijn. Het betreft gegevens over het aantal mannen en vrouwen dat getoond wordt (twee keer zoveel mannen als vrouwen), het soort beroep dat men vervult (een overrepresentatie van ordehandhavers) enz. Op basis van deze beschrijving wordt in de cultivatieanalyse één van de (mogelijke) antwoorden in termen van de televisierealiteit gesteld (het televisieantwoord), terwijl een ander de 'echte' realiteit weergeeft. Vervolgens wordt gekeken of zware kijkers, in de Verenigde Staten vier uur of meer, dit televisieantwoord meer geven dan lichte kijkers. Dit in een percentage uitgedrukte verschil wordt de 'Cultivation Differential' genoemd.

Uiteraard wordt naast het 'overall' effect ook gekeken naar verschillen zoals die zich bij bepaalde 'subgroepen', bijvoorbeeld verschillende leeftijdsgroepen of groepen met verschillende opleiding, voordoen. Gerbner heeft daarbij op basis van zijn data twee verklaringsmodellen afgeleid, namelijk 'mainstreaming' en 'resonance'. Er is sprake van 'mainstreaming' als het verschil tussen de percentages lichte kijkers uit bijvoorbeeld subgroepen met respectievelijk lage en hoge opleiding die het televisieantwoord geven groot is, terwijl het verschil tussen de percentages zware kijkers uit de subgroepen met respectievelijk lage en hoge opleiding die het televisieantwoord geven klein is (zie figuur 1). Dit wil zeggen

dat de opvattingen van zware kijkers uit twee verschillende subgroepen dichter bij elkaar liggen dan de opvattingen van lichte kijkers, met andere woorden zware kijkers hebben opvattingen over de maatschappij die sterk overeenstemmen, subgroepverschillen vallen hier weg. 'Resonance' duidt het tegenovergestelde aan. De verschillen tussen de subgroepen zijn juist groter bij zware kijkers.

Er is sprake van 'resonance' als het verschil tussen de percentages lichte kijkers uit bijvoorbeeld subgroepen met respectievelijk lage en hoge sociaal-economische status die het televisieantwoord geven klein is, terwijl het verschil tussen de percentages zware kijkers uit de subgroepen lage en hoge sociaal-economische status die het televisieantwoord geven groot is (zie figuur 1).

Gerbners theorie en onderzoek worden op een aantal punten bekritiseerd (3). Allereerst is een aantal critici van mening dat Gerbners theorie en onderzoeksmethode niet op elkaar afgestemd zijn. Enerzijds gaat hij in zijn theorie uit van een benadering van communicatie als een proces waardoor een cultuur wordt gecreëerd, gemodificeerd en getransformeerd, terwijl in zijn onderzoek het communicatieproces als lineair benaderd wordt: niet de cultuur staat meer centraal maar de respondent. Op basis van zijn theorie, waarin televisie als producent van een symbolische omgeving wordt gezien, lijkt een semiologische analyse voor de hand te liggen. In zo'n analyse staat een kwalitatieve beschrijving van symbolen en de betekenis daarvan centraal. Gerbner is van mening dat een dergelijke benadering abstract is en een sterk subjectief karakter heeft. Inhoudsanalyse gericht op kwantificering van expliciete en impliciete verschijnselen en ideologieën, geeft hier een duidelijker inzicht in de televisiewerkelijkheid. Andere kritiek richt zich op een aantal methodologische punten met betrekking tot de cultivatie-analyse. Deze kritiek is afkomstig van onderzoekers die al dan niet op basis van hetzelfde materiaal de cultivatie-analyse gerepliceerd hebben. De waarde van deze replicaties, en met name die van Hirsch (4), is zeer beperkt daar meetprocedures en operationaliserings vaak zeer verschillend zijn van die van Gerbner. Zo vergelijkt bijvoorbeeld Hirsch niet-kijkers met kijkers die meer dan acht uur per dag televisie kijken, terwijl Gerbner kijkers vergelijkt die respectievelijk minder dan twee en meer dan

vier uur per dag kijken. Daarbij is de niet-kijker a-typisch aldus Gerbner, waarbij hij gesteund wordt door onderzoeksbevindingen van anderen (5).

Toch is de kritiek uit de verschillende replicatie-onderzoeken niet zonder belang. In het kort betreft deze de volgende punten:

- Gerbner definieert de onafhankelijke variabele televisiekijkers inconsistent. De ene keer gebruikt hij de indeling licht-zwaar televisiekijkers en ligt het omslagpunt bij twee uur, een andere keer gebruikt hij de indeling licht - medium - zware kijker en ligt het omslagpunt respectievelijk bij twee en vier uur. Gerbner rechtvaardigt dit door er op te wijzen dat hij deels afhankelijk is van het onderzoeksmateriaal, zijn bevindingen zijn veelal gebaseerd op secundaire analyse, en op het feit dat het onderscheid tussen lichte en zware kijkers relatief is, dat wil zeggen afhankelijk van de subgroep die men bekijkt.
- Gerbner controleert onvoldoende de invloed van andere onafhankelijke of interveniërende variabelen. In later onderzoek heeft hij hier steeds meer aandacht aan besteed. De verbanden die gevonden worden zijn over het algemeen zwak. Gerbner stelt hier tegenover dat ze in vrijwel elke analyse opnieuw aangetoond worden en dus een zekere betekenis moeten worden toegekend.
- De operationalisering van de afhankelijke variabelen is bekritiseerd. Deels omdat de items negatief zijn gesteld, deels vanwege het beperkt karakter van de afhankelijke variabelen: veelal worden de variabelen slechts door een item geïndiceerd, er is nauwelijks sprake van schaalontwikkeling.

Daar staat tegenover dat de replicatie-onderzoeken op zich teveel beperkt zijn tot het aantonen van een 'overall'-effect en geen aandacht besteden aan subgroep-verschijnselen en de betekenis van Gerbners theoretische verfijningen: 'mainstreaming' en 'resonance'.

Deze verfijningen zijn evenwel niet onproblematisch. Het is onduidelijk voor welke subgroepen met betrekking tot welke variabelen een 'mainstreaming' of 'resonance' gedrag te verwachten is. Alhoewel Gerbner hier wel een indicatie voor geeft is deze te summier om duidelijke voorspellingen te doen.

De sterkte van Gerbners benadering is evenwel dat hij er voor de Verenigde Staten onderzoek na onderzoek in slaagt

om, weliswaar een zwakke samenhang aan te tonen tussen veel televisiekijkers en het hebben van racistische, discriminerende, sexistische, conservatieve opvattingen. Replicatie-onderzoek heeft er toe geleid dat Gerbner steeds meer aandacht aan zijn onderzoeksmethode besteedt, en zijn resultaten in die zin steeds betrouwbaarder worden. Het lijkt dan ook dat er vanuit mag worden gegaan dat zijn theorie, ondanks alle pogingen tot falsificatie in de Verenigde Staten enigermate opgaat. De vraag is echter of wat voor de Verenigde Staten geldt ook voor West-Europa opgaat. De hierna volgende onderzoeksresultaten moeten voor de Nederlandse situatie hierop antwoord geven.

Het Nederlandse C.I.-onderzoek

Het Nederlandse onderzoek is het enige replicatie-onderzoek waar naast de cultivatie-analyse ook de inhoudsanalyse is uitgevoerd. Wij onderzochten alle drama-programma's die gedurende vier weken in het najaar 1980 werden uitgezonden. Dat er gekozen is voor een steekproef van vier weken had twee oorzaken. Allereerst kent het Nederlandse omroepbestel een cyclus van vier weken wat betreft de verdeling van zendtijd voor de verschillende omroepen naar hun status. Ten tweede is een periode van vier weken noodzakelijk om een ongeveer vergelijkbaar aantal programma's te kunnen analyseren als in de Verenigde Staten op basis van een steekproef van één week worden geanalyseerd. Het betreft dan 105 programma's: 65 Prime Time programma's, programma's uitgezonden in de periode dat de kijkdichtheid 's avonds het grootst is, en 40 kinderprogramma's. Kinderprogramma's zijn gedefinieerd als programma's waar de kinderkijkdichtheid (1% = 20.000) groter is dan die van volwassenen (1% = 115.000) en die 's avonds voor 20.00 uur worden uitgezonden.

Geweld als centraal element in de inhoudsanalyse, wordt gemeten met twee maten, namelijk de Violence Index en Risk Ratio's. De Violence Index geeft het belang van geweld in programma's aan, terwijl Risk Ratio's het risico aangeeft dat leden van bepaalde groepen lopen om slachtoffer te worden bij geweldshandeling (7).

Het gaat hier in beide gevallen om a priori meting: een theorie achter beide maten ontbreekt. Juist door het ontbreken

van zo'n theorie is het onduidelijk hoe scores op beide maten geïnterpreteerd moeten worden. Hun betekenis is dan ook relatief, vergelijking is alleen onderling mogelijk. De scores voor de Violence Index (VI) zijn gegeven in tabel 1 (8). De overall score (165) komt vrijwel overeen met de laagste score (166) zoals die gedurende de periode 1969-1979 voor de Amerikaanse televisie berekend is (9). Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door de lagere score voor kinderprogramma's in Nederland (188), de overall score over de hele periode in de Verenigde Staten is aanzienlijk hoger (222). De scores voor Prime Time programma's komen sterk overeen: Nederland 158, de Verenigde Staten overall 159.

Overigens is het opvallend dat in beide landen de Violence Index voor kinderprogramma's hoger ligt dan bij programma's voor volwassenen.

Kijken we naar de scores per omroeporganisatie dan vallen de hoge geweldscores voor Prime Time programma's van de NOS en de EO op. Dit terwijl hoge scores juist voor de "niet-gebonden" omroepen te verwachten zouden zijn. Dit leidde er toe dat we de NOS en de EO programma's nader bekeken hebben. De NOS programma's kunnen bestempeld worden als sociaal-realistisch drama, terwijl de programma's van de EO te karakteriseren zijn als dramaprogramma's met een sterk moralistisch karakter. De programma's van beide omroeporganisaties zijn niet te vergelijken met programma's als Starsky en Hutch, de Hulk of meer subtiele politiciers als 'der Alte'. Gaat het bij deze programma's meer om geweld als actie-moment, bij de NOS (bijvoorbeeld een programma over een zogenaamde 'Indië-weigeraar') en de EO programma's (klein huis op de prairie) dient geweld eerder om een anti-geweld ideologie te illustreren.

Een kwantificering van het geweld door middel van de Violence Index geeft geen inzicht in deze subtiele, maar toch essentiële verschillen. Kijken we naar de 'Violence Indexen' per omroep voor kinderprogramma's dan vallen de hoge scores op voor de VARA en de KRO. De door hen uitgezonden programma's, respectievelijk afleveringen uit de series Pinokkio en Verlaten Eilanden kenmerken zich door veel 'toevallig' geweld. Weinig opvallend, maar toch steeds voorkomend. Daarnaast vullen de VARA en de KRO hun tijd op met cartoons. Over het algemeen

wekt het aanbod van kinderprogramma's de indruk dat het van een sluitpost van het beleid gaat: weinig eigen producties en veel ongetitelde programma's.

Geven de Violence Indexen weinig inzicht in de onderliggende ideologieën met betrekking tot geweld, Risk Ratio's geven hier wel inzicht in. Ze illustreren wie tot de zwakkere groepen in de samenleving moeten gerekend en wie de macht aan hun kant hebben (zie tabel 2).

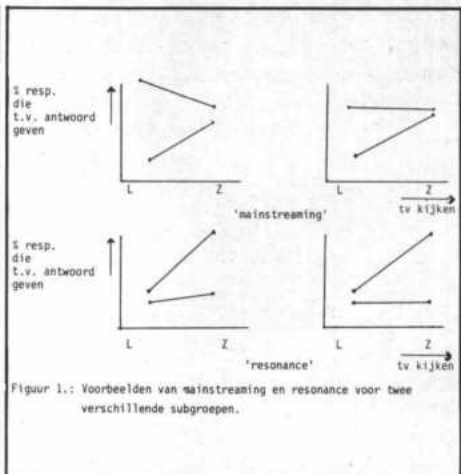
In Prime Time programma's behoren vrouwen in vrijwel elke subgroep tot de groep waar meer slachtoffers vallen dan geweldplegers voorkomen. Twee uitzonderingen: bejaarden (-7.00) en getrouwde mannen (-4.00). Daar staat tegenover dat geweld voornamelijk door mannen wordt gepleegd, evenals moorden. Vrouwen worden nergens als overwegend gewelddadig afgeschilderd. Dit is evenwel anders bij kinderprogramma's, waar volwassen vrouwen de meest gewelddadige groep is. Maar als men naar de scores van de doelgroep van kinderprogramma's kijkt, dan valt op dat meisjes hier sterker in een slachtoffer-rol zitten (-6.00) in vergelijking met jongens (-1.13).

Op basis hiervan ligt de conclusie voor de hand dat vrouwen niet alleen in de pornografie in een slachtoffer-(object-)rol worden gedrukt, maar dat dit de dagelijkse praktijk van televisiedramaprogramma's is. Blijkbaar moet deze rol ook al benadrukt worden in kinderprogramma's.

Dat vrouwen in hun (lijdende) rol bevestigd worden blijkt ook uit andere onderzoeksresultaten: vrouwen zijn emotioneler, dommer, handelen minder doordacht. Vrouwen worden als ze jong zijn in een object-rol (de te 'huwen' vrouw) getoond terwijl op latere leeftijd ze als verzorgsters van man en kinderen naar voren komen. De vraag komt dan naar voren of vrouwen die veel televisie kijken zich op basis van hetgeen getoond wordt ook meer bedreigd voelen door geweld en meer traditionele opvattingen over hun rol in de maatschappij hebben. De cultivatie-analyse zal hier inzicht in moeten geven. Het eerste deel van de vraag kan beantwoord worden op basis van onderzoeksresultaten van een onderzoek naar opvattingen over geweld, misdaad, vrouwen in de medemens en eventuele slachtofferrisico's, dat uitgevoerd is in samenwerking met de afdeling Kijk- en Luisteronderzoek van de NOS. Voor de meeste variabelen was een samenhang met televisiekijken niet aantoonbaar. De

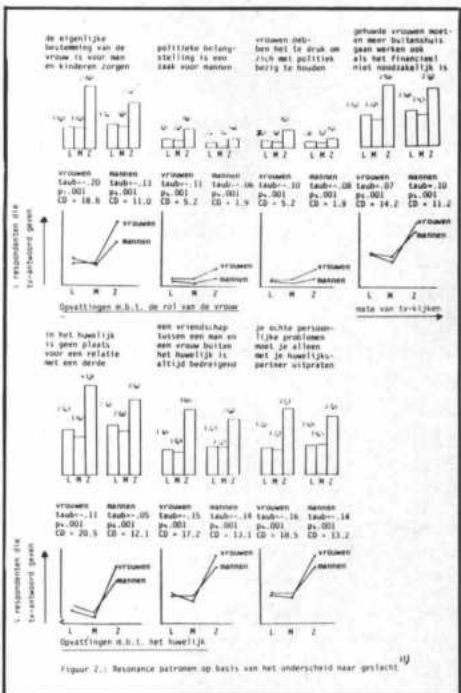
	A-status										C-status										Overig		Alle Prime Time programma's	A-status										C-status										Alle kinderprogramma's	Alle programma's																																																																																																																														
	AVRO	KRO	NCRV	TROS	VARA	EO	VOO	VPRO	NOS	IKON	AVRO	KRO	NCRV	TROS	VARA	EO	AVRO	KRO	NCRV	TROS	VARA	EO		AVRO	KRO	NCRV	TROS	VARA	EO	AVRO	KRO	NCRV	TROS	VARA	EO	AVRO	KRO	NCRV	TROS	VARA	EO																																																																																																																																		
N	11	9	6	11	11	2	5	4	4	2	65	8	6	7	9	6	4	40	105	90.9	66.7	83.3	90.9	73.7	100	80	75	100	-	80	87.5	100	85.7	77.8	100	50	85	81.9	4.6	2.3	2.2	3.4	5.4	4.5	7.4	2.5	5.2	-	4	2.6	7.7	4.1	3.1	7.5	2.5	4.5	4.2	4.0	2.6	2.6	3.3	6.4	5.8	7.8	2.5	4.2	-	4.2	10.4	20.7	13.2	8.2	21.8	31.3	13.7	5.8	63.9	45	43.7	38.2	51.3	71.4	61.5	60.0	77.8	-	52.4	56.3	84.2	61.9	53.8	90.9	60.0	66.3	57.2	19.4	-	-	8.8	10.8	-	-	-	33.3	-	9.1	-	-	-	-	-	-	-	60	108.1	76.5	92.9	104.3	96.3	120.6	110.4	85.0	118.8	-	96.4	113.5	156.8	120.3	100.4	138.6	117.6	121.4	101.9	83.3	45	43.7	47	62.1	71.4	61.5	60.0	111.1	-	61.5	56.3	84.2	61.9	53.8	90.9	60.0	66.3	63.2	191.4	121.5	136.6	151.3	158.4	192.0	171.9	145.0	229.9	-	157.9	169.8	241.0	182.2	154.2	249.5	177.6	187.7	165.1

Tabel 1.: Scores VI per omroep, voor Prime Time en kinderprogramma's, en overall

Figuur 1.: Voorbeelden van mainstreaming en resonance voor twee verschillende subgroepen.

Tabel 2.		huwelijkse staat	sociale leeftijd	ras			sociaal economische status												
				ongehuwd	gehuwd	kind/adolescent	jong volwassen	volwassen	bejaard	blank	anders	laag	midde	hoog					
Prime Time programma's	Risk Ratio's voor alle hoofd-/bijfiguren	geweldplegerslachtoffer	-1.27 -1.08	-1.59 -1.15 -1.11 -3.00	-1.27 +1.08	-1.19 -1.24 -1.53													
	moordenaarvermoorde	+1.08 -3.6	0.00 +1.56 -1.6 0.00	-1.15 +2.00	+2.00 -1.55 -3.00														
	Mannen	geweldplegerslachtoffer	-1.24 +1.54	-1.43 -1.14 -1.13 -7.00	-1.25 +1.37	-1.14 -1.30 -1.40													
		moordenaarvermoorde	+1.29 -4.00	0.00 +1.67 -1.37 0.00	1.00 +2.00	+2.50 -1.37 -0.00													
	Vrouwen	geweldplegerslachtoffer	-1.35 -1.72	-2.57 -1.25 -1.04 1.00	-1.32 -1.67	-1.50 -1.04 -1.80													
		moordenaarvermoorde	-1.54 -2.91	0.00 1.00 -2.5 0.00	-2.00 0.00	-0.00 -1.50 -2.00													
Kinderprogramma's	Alle hoofdfiguren	geweldplegerslachtoffer	-1.66 +0.00	-2.55 -1.18 +1.30 -1.75	-1.30 -0.00	-1.75 -1.55 -2.00													
	moordenaarvermoorde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Mannen	geweldplegerslachtoffer	-1.45 -	-1.13 -1.09 +1.11 1.00	-1.27 -	-1.25 -1.75 -3.00													
		moordenaarvermoorde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Vrouwen	geweldplegerslachtoffer	-6.00 +0.00	-6.00 -0.00 +3.00 1.00	-1.4 -0.00	-0.00 1.00 1.00													
		moordenaarvermoorde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Figuur 2.: Resonance betrekken op basis van het onderscheid naar geslacht

volgende conclusies konden op basis van de onderzoeksresultaten wel worden getrokken. Zware kijkers vinden meer dan lichte kijkers dat vrouwen eerder slachtoffer van geweldsmisdrijven zullen zijn dan mannen ($r=.10, p<.05$); dat moorden over het algemeen plaats vinden tussen vreemden (televisierealiteit) in plaats van tussen bekenden (sociale realiteit) ($r=.10, p<.05$) en dat men een grotere kans loopt slachtoffer van een ernstige misdaad te worden als men gedurende een periode van een maand regelmatig 's avonds door de buurt wandelt (televisierealiteit) ($r=.14, p<.01$). Is een 'overall' effect voor de voorgaande items wel aantoonbaar, een nadere analyse naar 'mainstreaming' of 'resonance'

patronen levert geen significante, interpreteerbare resultaten op. Secundaire analyse op basis van ander onderzoek, in casu het Psyche-NOP '79-onderzoek, toont geen samenhang aan tussen televisiekijken en items met betrekking tot de rol van de vrouw, maar wel voor een beperkt aantal items, indien het onderscheid tussen mannen en vrouwen bij de analyse wordt betrokken (zie figuur 2). Vrouwen die veel televisie kijken stemmen vaker in met sexistische opvattingen, dan vrouwen die weinig televisie kijken. In die zin kan gesteld worden dat vrouwen een dubbele dosis krijgen: zowel in de sociale realiteit als in de televisierealiteit worden bepaalde opvattingen over de rol van de vrouw bevestigd.

Ook ten aanzien van het huwelijk stemmen vrouwen die veel televisie kijken, vaker in met traditionele opvattingen dan vrouwen die weinig televisie kijken of mannen die veel kijken.

Concluderend kunnen we stellen dat voor een beperkt aantal items met betrekking tot geweld, de rol van de vrouw en het huwelijk enige samenhang aantoonbaar is tussen veel televisiekijken en het instemmen met die items. Daar staat tegenover dat er geen samenhang tussen televisiekijken en het merendeel van de items gevonden is. Op basis van de bevindingen is het niet mogelijk te stellen dat veel televisiekijken zonder meer

tot opvattingen leidt die tot de televisie-reëliteit te herleiden zijn, anderzijds kan men niet concluderen dat er geen sprake is van cultivatie.

Slotopmerkingen

Voor het feit dat de data het cultivatie-idee ten onzent noch bevestigen noch ontkennen zijn een aantal post-hoc verklaringen te geven. Allereerst kan gesteld worden dat de situatie in de Verenigde Staten, waar het cultivatie-idee wel opgaat, en Nederland aanzienlijk verschillen: het mediagebruik is anders, televisie neemt niet zo'n dominante positie in, het totale televisie-aanbod is kleiner: minder kanalen, vrijwel geen televisie overdag. Dit leidt er toe dat de Nederlandse zware kijker (twee uur of meer) in termen van het Amerikaanse onderzoek nog steeds in de midden-categorie zit. Daarnaast kan gesteld worden dat het aanbod van televisie dramaprogramma's kleiner (denk aan de steekproef verschillen) en inhoudelijk anders (bevindingen met betrekking tot NOS en EO) is. Daarbij gevoegd de bevinding dat de Nederlandse kindertelevisie-werkelijkheid minder gewelddadig is indien vergeleken met de Amerikaanse situatie en dus de socialisatie van jongsaf aan verschillend is en waarschijnlijk altijd geweest is, mag geconcludeerd worden dat de televisiewerkelijkheid nog niet zo'n dominante invloed heeft op de opvattingen van de Nederlandse kijker. Uiteraard is het de vraag of een éénmalig onderzoek voldoende inzichten oplevert. Een herhaling van het onderhavige onderzoek, zowel waar het de inhoudsanalyse als de cultivatie-analyse betreft, lijkt zinvol.

Niet alleen als een 'controle' op ontwikkelingen in het aanbod van dramaprogramma's, maar ook voor het vergroten van inzichten, waar het de sociale-culturele 'gevolgen' van dit aanbod betreft, zou nader onderzoek zinvol zijn. Daarbij zal zo'n cultivatie-analyse vooral gericht moeten zijn op metingen op verschillende tijdstippen bij dezelfde groep respondenten. De betekenis van televisie als een socialisator kan dan beter worden beoordeeld, zodat ook het media- en cultuurbeleid beter gefundeerd kan worden. Kijken we naar bevindingen op basis van onderzoek zoals dat in de Verenigde Staten en Nederland is uitgevoerd en de betekenis daarvan voor het door de W.R.R. voorgestelde beleid, dan zijn er een aantal conclusies over dit be-

leid te trekken. Voor de Nederlandse situatie zijn tot nu toe geen verbanden tussen televisiekijken en bepaalde maatschappelijke opvattingen over een scala van onderwerpen aantoonbaar. In de Verenigde Staten, waar het drama-aanbod aanzienlijk groter is, is dat verband wel aantoonbaar. Bij een overname van de voorstellen van de W.R.R. ontstaat voor Nederland een gelijksoortige situatie. Immers: het niet tegen te houden vergroot aanbod via satellieten en kabel zal er toe leiden dat kijkers vooral dramaprogramma's zullen selecteren uit het aanbod. De omroepen zullen dan uit concurrentie-overwegingen vooral die programma's uitzenden met de hoogste waarderingen en kijkdichtheid: met andere woorden nog meer drama, nog meer van hetzelfde. De door de W.R.R. voorgestelde afschaffing van het 'volledig programmavoorschrift' zal deze tendens slechts versterken: de omroepen zijn niet langer verplicht in redelijke verhoudingen informatie, amusement en cultuur te brengen. Een derde programma (17 uur extra zendtijd) met een primair culturele en grensverlagende functie dient slechts als een doekje voor het bloeden maar is van geen enkele structurele betekenis.

Noten

(1) G. GERBNER, Toward Cultural Indicators: the analysis of mass mediated public message systems, in: *A.V. Communication Research*, 1969, Vol. 17, pag. 137-148. Naast deze communicatie-wetenschap variant bestaat er een vorm van Cultural Indicator onderzoek, waar de nadruk ligt op het opstellen en analyseren van tijdsreeksen met betrekking tot waarden zoals gemeten in historische documenten en mediaproducten. Zie: N. REIJNDERS, H. BOUWMAN, Cultural Indicators, the state of the art, in: G. MELISCHECK, K.E. ROSENGREN, J. STAPPERS (eds.), *Cultural Indicators, an International Symposium*, Wenen 1982, ter perse.

(2) Televisiedrama en amusement dienen in de Verenigde Staten vooral om grote aantallen kijkers te recrutereren voor de uit te zenden commercials.

(3) Zie voor een uitgebreid overzicht van de kritiek: H. BOUWMAN, Television audiences watch by the hour, een overzicht van Gerbners opvattingen over Cultural Indicators, in: *Masscommunicatie*, februari 1982, Vol. 10, nr. 2, pag. 7-24.

(4) Zie de discussie die tussen Hirsch en Gerbner gevoerd is in *Communication Research*, Vol. 7, no. 4 (1980) en Vol. 8, no. 1 (1981). Verder is het onderzoek gerepliceerd in: Canada (A. DOOB, G. MACDONALD, Television Viewing and Fear of Victimization: Is

the relationship causal? in: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1979, Vol. 37, no. 2, pag. 170-179); Australië (S. PINGREE, R. HAWKINS, U.S. programs on Australian Television, the cultivation effect, in: *Journal of Communication* 1981, (31) 1, pag. 97-106); Groot-Brittannië (Television Violence and paranoid perception: the view from Great Britain, in: *Public Opinion Quarterly* 42 (1978) 3, pag. 315-321) en Zweden (E. HEDINSSON, *Cultivation Analysis: a Swedish illustration*, paper gepresenteerd op het "Symposium on Cultural Indicators for the Comparative Study of Culture, Wenen, 1982).

(5) H. JACKSON-BEECH, The non-viewers: who are they? in: *Journal of Communication*, 1977 (27) 3, pag. 65-72.

(6) G. GERBNER ET AL, Charting the mainstream, television's contribution to public orientations, in: *Journal of Communication*, 1982, Vol. 32, 2, pag. 100-127.

(7) De Violence Index wordt als volgt berekend:

$PS = \%P + 2(Rp) + 2(RH)$, waarbij %P = percentage programma's waarin geweld voorkomt.

RP = aantal geweldsscenes per programma

RH = aantal geweldsscenes per uur

CS = %V + %K, waarbij

%V = percentage van hoofdfiguren dat geweld begaat en/of ondergaat

%K = percentage van hoofdfiguren dat moordt of vermoord wordt

VI = CS + PS (Character Score + Programma Score)

Risk Ratio's worden berekend door het aantal geweldplegers te delen door het aantal slachtoffers, op voorwaarde dat het aantal geweldplegers groter is dan het aantal slachtoffers. Deze score krijgt een plus-teken.

Is het aantal slachtoffers groter dan het aantal geweldplegers dan deelt men de eerste door de tweede en geeft deze score een min-teken. Deze ratio's worden zowel berekend voor geweldplegers-slachtoffers, als voor moordenaars-vermoorden.

Beide maten zijn gevalideerd, zie voor de Violence Index: G. GERBNER et al, *Violence Profile*, 11, onderzoeksverslag, Annenberg School of Communication, 1980, pag. 10 e.v. Zie voor de Risk Ratio's: M. MORGAN, *Symbolic victimization and real world fear*. Paper gepresenteerd tijdens het 'Symposium on Cultural Indicators for the comparative study of culture', Wenen, 1982.

(8) Resultaten van de inhoudsanalyse worden alleen gerapporteerd indien de betrouwbaarheid voldoende is, dat wil zeggen 67. De betrouwbaarheid is berekend op basis van Krippendorffs a een overeenstemmings-maat voor meerdere beoordelingen, zie: K. KRIPPENDORFF, *Content Analysis, an introduction to its methodology*, Beverly Hills, 1980.

(9) Deze scores zijn als volgt: 1969-179; 1971-174; 1973-184; 1975-176; 1976-202; 1977-166; 1978-183 en 1979-174.

(10) Deze relaties zijn gebaseerd op partiële correlaties, met individuele en simultane controle voor geslacht, leeftijd, opleiding en urbanisatiegraad.

(11) C.D. = Cultivation Differential. Deze index geeft het verschil aan tussen het percentage lichte (L) en zware (Z) kijkers die het televisie-antwoord geven.